

Lezingencyclus Geschiedenis en Cultuur 2020

Niet-christelijke pelgrimages Verschillen en overeenkomsten met christelijke tradities

Pelgrimeren – het gaan naar een heilige plaats om devotionele redenen – is eeuwenoud en van alle tijden en alle culturen.

Santiago is slechts één van de vele bestemmingen. Ook Rome en Jeruzalem, maar evenzeer Canterbury, Trondheim, Assisi, Echternach en vele andere zijn druk bezocht, evenals bedevaartsplaatsen dichterbij, zoals Den Bosch en Maastricht. Alle passend in de rijke, christelijke traditie.

Voorbeelden uit andere tradities en culturen, veelal verder weg, zijn er ook: Mekka en Medina binnen de islam, de vier hoofdpelgrimsplaatsen van het boeddhisme in India en Nepal, het eiland Shikoku in Japan met 88 boeddhistische heiligdommen. Ook culturen in Afrika en Amerika vertellen een verhaal.

In deze lezingencyclus staan we stil bij het pelgrimeren in andere culturen en tradities. Wat zijn de verschillen, wat de overeenkomsten met de christelijke traditie?

In een vijftal lezingen belichten gerenommeerde sprekers aan de hand van casuïstiek de grote verscheidenheid en rijkdom aan pelgrimages wereldwijd.

Programma

Woensdag 29 januari

Was de Boeddha de uitvinder van de pelgrimstocht?

Maarten Olthof

De Boeddha was misschien wel de ‘uitvinder’ van de pelgrimage. Aan het eind van zijn leven, in de 5^e eeuw voor Christus, riep hij zijn volgelingen op om een pelgrimstocht te maken naar: Lumbini (Nepal), de plaats waar hij als Siddhartha Gautama geboren werd; Bodhgaya (India), waar hij verlichting bereikte en een Boeddha (ontwaakte) werd; Sarnath (India, nabij Varanasi), waar hij zijn inzichten voor het eerst met anderen deelde; Kushinagara (India), waar hij in 483 voor Christus op tachtigjarige leeftijd ontsliep. Deze plaatsen ontwikkelden zich tot drukbezochte pelgrimsoorden met kloosters en tempels. Lang voordat de pelgrimstocht naar Santiago de Compostela ontstond liepen miljoenen pelgrims deze pelgrimsroute. Het boeddhisme verspreidde zich over heel Azië; ook buiten India ontstonden nieuwe boeddhistische pelgrimsroutes. Een voorbeeld is Japan, waarover de derde lezing in deze reeks gaat. Na 1700 jaar raakte India deels geïslamiseerd en verdween hier het boeddhisme nagenoeg geheel. De pelgrimsroute raakte in de vergetelheid. Maarten neemt je tijdens zijn lezing mee naar het land, de tijd, het leven en de filosofie van de Boeddha.

Maarten Olthof, bioloog, reconstrueerde de route en legde de duizend kilometer door India en Nepal te voet af, op zoek naar het geheim van deze pelgrimage. Hij ontdekte dat ons leven in essentie niet verschilt van dat van Siddhartha, de Boeddha-in-wording, en dat de vier pelgrimsoorden op de route symbool staan voor wezenlijke levensfasen die ieder van ons doormaakt. Als bioloog ziet hij opmerkelijke overeenkomsten tussen het boeddhisme en hedendaagse ecologische inzichten.

Woensdag 12 februari

Mijn pelgrims

Kader Abdolah

Pelgrims en pelgrimstochten hebben mij gevormd. Ik zal het duidelijker zeggen: ze hebben mijn werk, mijn boeken en mijn verhalen vormgegeven.

Dit was niet vanzelfsprekend voor me, of ik was me er niet bewust van.

Maar toen ik uitgenodigd werd om over pelgrimstradities in de islamitische wereld te spreken, keek ik opeens anders naar mijn boeken.

Mekka, waar Allah woont.

Irak, waar de heilige Ali in een puur gouden graf ligt.

En mijn vader, een doofstomme tapijtrestaurateur met een verstandelijke beperking. We bonden hem met een touwtje aan het gouden venster van het graf van de heilige imam Reza in afwachting van een wonder. Dat de heilige hem zou genezen en wij met een sprekende en horende vader naar huis zouden terugkeren.

Ik zal langskomen om over dit onderwerp en over andere wonderlijke vertoningen uit de wereld van de islamitische pelgrimstradities te vertellen.

Kader Abdolah groeide op in een religieuze familie, in een streek waar de islam streng werd nagevolgd. Hij studeerde natuurkunde en sloot zich aan bij een linkse politieke partij die zich verzette tegen het bewind van de sjah en later tegen dat van de ayatollah.

Abdolah schrijft over het leven in en tussen twee culturen en over het leven in de diaspora.

Hij schreef het Boekenweekgeschenk van 2011, met als thema 'curriculum vitae - geschreven portretten'. Zijn novelle droeg de titel De Kraai. Hij vertaalde de Koran in het Nederlands en schreef een boek over de profeet Mohammad. 'Het huis van de moskee' is zijn meest bekende boek. Zijn boeken zijn in veel talen vertaald.

Woensdag 26 februari

De dans van de pelgrims

Ineke Albers

Christelijke pelgrimages voeren naar één bepaald heiligdom, waar de pelgrim vervolgens enige tijd verblijft. De pelgrimsweg is een lijn vanaf het vertrekpunt tot het heiligdom. Onderweg kunnen ook andere heiligdommen worden bezocht wanneer ze toevallig op de route liggen, maar die zijn van ondergeschikt belang.

Japanse pelgrimages zijn cirkelvormig en hebben niet één heiligdom als doel, maar vele, vaak wel enkele tientallen. De pelgrimage eindigt bij het heiligdom waar ze ook begon. De woonplaats van de pelgrim ligt buiten het pelgrimscircuit.

De cirkel van heiligdommen kan een paar honderd kilometer lang zijn, maar ook slechts enkele tientallen meters. In het Japanse landschap zijn honderden van deze cirkels uitgezet, die elkaar gedeeltelijk overlappen. Een en dezelfde tempel kan zijn opgenomen in meerdere pelgrimages. Het patroon van al die elkaar overlappende cirkels lijkt op de choreografie van een ingewikkelde dans. De heiligdommen en het landschap waarin ze zich bevinden worden beschouwd als een mandala waarin alle goden hun eigen plaats innemen.

Pelgrimages zijn in Japan verbonden met de notie van verlichting als een voortgaand proces dat door verschillende stadia van inzicht voert. Het boeddhisme kent vele verschillende indelingen van dergelijke stadia, waarvan de bekendste die van de Tien Spirituele Domeinen is. Aangezien de meeste heiligdommen op een heuvel of een berg liggen, vindt de spirituele voortgang van de pelgrim zijn uitdrukking in de fysieke inspanning van het beklimmen van de vele steile trappen die naar de tempel voeren.

Kortom: de Japanse pelgrimage is lichamelijke beweging in een metafysische ruimte die een mandala is.

Ineke Albers is wetenschappelijk medewerker aan het Heyendaal Instituut voor Interdisciplinair Onderzoek van de Radboud Universiteit in Nijmegen met als onderzoeksgebied de theologische en neurologische implicaties van religieuze rituelen. Zij studeerde na haar opleiding fotografie en beeldhouwen aan de kunstacademie in Enschede theologie en neuropsychologie aan de Universiteit van Tilburg. Ze promoveerde op de rol van het lopen in religieuze rituelen vanuit theologisch en neuropsychologisch perspectief. Zij schreef onder meer 'De dorsvloer van de Jebusiet' (Meinema 2009) en 'De god van het lopen. De monnik, de sporter en de weg naar verlichting' (AtlasContact 2013). Ineke reisde naar Japan, zag de monniken tijdens hun slopende nachtelijke pelgrimages en liep daar onverhoeds de gesloten wereld van het oude Japan binnen.

Woensdag 11 maart

Op bezoek bij de voorouders: pelgrimage naar het Mexicaanse stadje Mitla William Arfman

De gemiddelde toerist die er een paar uurtjes uit de touringcar mag, krijgt er niks van mee, maar het stadje Mitla is al eeuwen een belangrijk regionaal pelgrimsoord. Uiteraard wordt er wel verteld over de roemruchte geschiedenis van de spectaculaire pre-koloniale tempels in het plaatsje. Misschien verneemt de toerist zelfs dat de naam van het plaatsje in het Azteeks *Plaats van de Dood* betekent en dat er zich onder de tempels een poort naar de onderwereld zou bevinden. Géén gewag wordt echter gemaakt van het feit dat vele pelgrims dagelijks, evenals in pre-koloniale tijden, naar Mitla afreizen om met de doden in contact te komen. Al sinds de jaren dertig van de vorige eeuw zijn deze pelgrims echter niet welkom in de centrale archeologische zone. Het kapelletje waar ze heen gaan ligt dan ook buiten de toeristische route. De lokale bewoners zien liever toeristen dan pelgrims die veelal als te inheems, dus primitief, worden gezien. Een vrijwel onzichtbare pelgrimage dus. Op basis van zijn veldwerk in Mitla laat William in zijn lezing zien hoe pre-koloniale pelgrimstradities in Zuid-Amerika nog steeds voortleven, hoe ook daar toerisme een belangrijk vraagstuk blijkt, maar vooral ook waarom de bestemming soms toch echt belangrijker is dan de weg er naar toe.

William Arfman is universitair docent aan de Universiteit van Tilburg. Hij studeerde oorspronkelijk in Leiden archeologie en antropologie van Midden-Amerika, waarvoor hij uitgebreid veldwerk deed naar voorouderverering in Mexico. Zijn interesse in rituelen rond de dood kwam tot uiting in zijn tweede opleiding in de vergelijkende religiewetenschappen en een daaropvolgend proefschrift over hedendaagse collectieve herdenkingsrituelen in Nederland. Momenteel houdt hij zich bezig met rituelen en kunst in de herdenking van vluchtelingen. Af en toe ontsnapt hij uit zijn ivoren torentje om aan leuke publicaties mee te werken of lezingen als deze te geven.

Door het uitbreken van de Covid-19 epidemie kon de als laatste geplande lezing helaas geen doorgang meer vinden.

Woensdag 25 maart

Vertoning van de Franse film ‘*Saint Jacques... La Mecque*’ (in verkorte versie en met Engelse ondertiteling)

Korte reactie op de film door André Droogers

De film verhaalt over een bont gezelschap op weg naar Santiago.

Na het overlijden van hun moeder, vernemen twee broers en hun zuster bij de notaris dat zij niets zullen erven, tenzij ze bereid zijn samen naar Santiago te lopen. Zij hebben elkaar jaren niet gezien, hebben een hekel aan elkaar en verafschuwen bovendien het wandelen. Toch gaan ze op weg, voor het geld.

Er zijn nog 5 andere pelgrims. Twee vriendinnen van rond de twintig en twee jonge Marokkanen van wie de oudste verliefd is op een van de meisjes die hij indertijd op school heeft leren kennen. Hij neemt zijn jongere neefje mee dat hij wijsmaakt dat ze naar Mekka gaan. Tenslotte is er een vrouw die van kanker is genezen en die vol idealen de camino wil gaan afleggen.

Onder leiding van een gids begeeft dit bonte gezelschap zich na de pelgrimszegen vanuit de kathedraal van Le Puy op weg naar Santiago. Een weg met misverstanden, conflicten, teleurstellingen, maar ook dromen en verliefdheden, door een afwisselend en adembenemend mooi landschap.

Strekking van de nabeschouwing door André Droogers:

Pelgrimeren is in alle religies een vorm van verblijven in de marge. Wie pelgrimeert leeft tijdelijk buiten de normale kaders. Wat vanzelfsprekend is, krijgt even niet het laatste woord. Bijgevolg is in principe heel veel mogelijk dat afwijkt van het normale. Vastgelopen verhoudingen kunnen in beweging komen. In zekere zin zorgt pelgrimage voor de omgekeerde wereld. De film *Saint Jacques... La Mecque* illustreert deze algemene kenmerken van pelgrimage. De setting is inter-levensbeschouwelijk. Een hele serie aan voorbeelden en uitwerkingen krijgt een plek in het leven van de negen hoofdpersonen. Een belangrijk element is het ontstaan van ‘*communitas*’, gemeenschapsgevoel, solidariteit, over maatschappelijke grenzen heen. Dat is met name zichtbaar in de verhouding tussen de erfgenamen, maar ook tussen mensen uit diverse levensbeschouwingen.

André Droogers was hoogleraar culturele antropologie, in het bijzonder religieuze en symbolische antropologie, aan de Vrije Universiteit Amsterdam. Zijn meest recente boeken zijn ‘Kieswijzer levensbeschouwing’ (2017) en ‘Speltherapie voor verward Nederland’ (2018), beide uitgegeven bij Amsterdam University Press. Hij schrijft wekelijks een blog op zijn website andredroogers.nl.